

Pleidooi voor het trage kijken in een wereld die steeds meer snelheid verlangt

De manier waarop wij naar de wereld kijken verandert voortdurend. Alleen al de kijksnelheid is enorm toegenomen. Deze ontwikkeling heeft invloed op onze beleving van beeldende kunst.

Achtergrond

Pieter Adriaans

Wat ons kijkgedrag in de loop der jaren flink veranderd is, zie je aan oude films. Die zijn voor onze moderne ogen slaapverwekkend traag. Alles wordt uitgekauwd. Als de hoofdpersoon op reis gaat, worden alle handelingen gefilmd: jas aan, deur open, deur op slot, naar de auto lopen... Een moderne kijker weet dit allemaal wel. Hoe hebben die mensen dit uit kunnen houden, vraag je je af?

Het antwoord ligt in het aanpassingsvermogen van onze hersenen. De gemiddelde kijker in de 21e eeuw heeft duizenden uren kijktraining achter de rug. In de loop van de tijd hebben filmmakers een beeldtaal gecreëerd die extreem efficiënt is. De kijkers zijn meegegroeid. Als we een willekeurige burger uit de negentiende eeuw die leefde in een wereld van romans, schilderijen en rijtuigen naar onze films zouden laten kijken, zou hij er waarschijnlijk niet alleen weinig van begrijpen, hij zou de film niet eens kunnen zien. Zijn brein was niet getraind op deze vorm van informatieverwerking.

Ons visueel systeem is uiterst flexibel en kan extreem snel reageren. Evolutionair heeft dat allerlei voordelen. Het slechtste van de jager in ons. Snel registreren en classificeren.

Ons brein werkt op twee verschillende niveaus. Onbewust verwerkt het naar schatting elf miljoen bits per seconde, waarvan liefst tien miljoen bits aan visuele data. De bewuste verwerkingscapaciteit steekt daarbij schril af: 'slechts' zo'n vijftig bits per seconde. Bijna alles wat we in het dagelijks leven doen, gaat op de onbewuste automatische piloot. In de 21 eeuw wordt die vooral getraind op het zo snel mogelijk analyseren van informatie.

Lijstjes

Die ontwikkeling heeft invloed op onze beleving van beeldende kunst. Ik ken een kunsthistoricus die de regel hanteert dat je minimaal net zo lang naar een schilderij moet kijken als het geduurd heeft om het te maken. Geen mens die daar nog aan begint, laat staan een televisie-zender die zich daaraan waagt. Als er al een kunst schilder op tv is, wordt zijn werk slechts vluchtig getoond. Of er wordt een wedstrijd BN'er schilderen van gemaakt.

Alles moet tegenwoordig snel. In een talentenjacht moet je in de eerste seconden scoren, anders ben je weggestemd en in het populaire tv-programma *De Wereld Draait Door* mag je als artiest een minuutje vlammen. Trage, stille kunsten zoals schilderen, klassieke muziek en ballet overleven de dictatuur van het jagersbrein maar moeizaam.

De effecten van de versnelling van de communicatie zijn sluipend en desastreus, maar ze volgen, wonderlijk genoeg, eenvoudige wiskundige wetten: als het netwerk sneller en groter wordt treedt automatisch een soort *winner takes it all*-effect op. Je krijgt een heel kleine groep van extreem succesvolle individuen naar wie bijna alle aandacht gaat. De rest heeft het nakijken.

We zien dat effect in de kunsten al volop. De moderne mens is dol op canons en lijstjes. Orde in de chaos van indrukken. Wie staat op één? Wat moet ik per se gaan zien. Op Youtube is Gangnam-style al bijna twee miljard keer bekeken, maar wie een simpel mooi liedje op het web zet mag blij zijn met honderd views. Het record voor het 'duurste schilderij aller tijden' wordt elk jaar wel een keer gebroken, maar de lokale kunstschilder kan zijn werk aan de straatstenen niet meer kwijt.

Passieve kunstconsument

De overheid doet enthousiast mee. De burger wordt braaf in het keurslijf van de passieve kunstconsument gedrukt. Vormen van participerende kunst verdwijnen langzaam uit het openbare leven. Terwijl het Gelredome volstromt, verliest het buurtcafé zijn muziekvergunning. Muziekscholen sluiten, academies worden wegbezuinigd, lokale ateliers verliezen hun subsidie. Megalomane topmusea worden uit de grond gestampt, liefst in de hoofdstad op een kluitje bij elkaar. Voor elk meesterwerk verdringen zich zombieachtig sturende kijkers die via de audiotour horen wat ze moeten zien. Ondertussen sluiten de galerieën hun deuren.

Het einde van de tirannie van de jagersblik lijkt nog niet in zicht. Kinderen die nu geboren worden, groeien op in een omgeving waarin alle kennis van de wereld direct via een schermje beschikbaar is. Ze kunnen hun hele leven van minuut tot minuut vastleggen en met iedereen delen. Niemand voor ons heeft ooit in zo'n wereld geleefd. Voordat ze volwassen zijn, zal de telefoon vervangen worden door sensoren die in directe verbinding staan met hun brein. Ze kunnen hun vrienden bellen of hun auto besturen door er alleen maar aan te denken. Aan het eind van deze eeuw is de hele mensheid verbonden in een grote virtuele gemeenschap. Een beetje zoals de Borg-gemeenschap in de sciencefictionserie *Star Trek*: 'You will be assimilated, resistance is futile'.

Jong geleerd

Wat gebeurt er met iemand die in zo'n wereld opgroeit? Wat wordt

We zien dat effect in de kunsten al volop. De moderne mens is dol op canons en lijstjes

Maia Makhateli, eerste soliste van het Nationale Ballet, tijdens de gala-opening van het huidige theaterseizoen. De effecten van de versnelling van de communicatie hebben grote invloed op de kunsten. Foto: ANP

er gewonnen, en ook: wat gaat er verloren? Kunnen we de capaciteit van ons brein onbeperkt oprekken? Moeten we juist niet voor kwaliteit gaan in plaats van kwantiteit: liever een uur voor een schilderij van Rembrandt zitten dan vijf honderd foto's bekijken? Gaan stappen met echte vrienden in plaats van wezenloze filmpjes liken op Facebook? Hoeveel echte Facebook-vrienden kan een mens eigenlijk hebben?

De techniek ontwikkelt zich razendsnel, maar de biologische hardware van onze breincomputer blijft hetzelfde. Hij kan in principe bijna alles leren, maar hij kan niet alles op elk moment leren. Het gezegde 'jong geleerd, oud gedaan' blijft gelden. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de ervaringen met kinderen die doof geboren worden.

Veelal kunnen die tegenwoordig geholpen worden door een zogenaamd cochleair implantaat: een soort microfoon dat rechtstreeks in het slakkenhuis van het oor wordt ingebracht. Die operatie moet zo jong mogelijk gedaan worden. Doven die zo'n implantaat op latere leeftijd krijgen, leren nooit meer goed spreken. Zeker als ze al gebarentaal beheersen. De software van de gebarentaal wordt in het brein opgeslagen op de plaats waar normaal de gesproken taal verwerkt wordt. Het brein is plastisch en extreem efficiënt.

Oftewel: Vaardigheden die veel getraind worden, krijgen meer ruimte. Wat niet gebruikt wordt, sterft af of krijgt een andere functie. De kleuter van nu, die opgroeit in een wereld van informatie-overload en constante visuele prikkels,

Inmiddels begint duidelijk te worden dat internet niet alleen maar leuk is

heeft op zijn twintigste een brein dat totaal anders geprogrammeerd is dan het onze.

Boekdrukunst

Verander iets aan de manier waarop mensen communiceren en je verandert hoe ze zichzelf zien en organiseren en zelfs, uiteindelijk, wie ze zijn. Wie wil begrijpen welke invloed de sociale media op onze cultuur zal hebben kan iets leren van het verleden. De uitvinding van het schrift zo'n drieduizend jaar geleden en die van de boekdrukunst ongeveer zeshonderd jaar geleden, hebben de manier waarop mensen denken en communiceren blijvend veranderd.

In een samenleving zonder schrift bestaan verhalen, afspraken, wetten en gedichten alleen in de hoofden van mensen. Niks ligt vast, alles moet uit het hoofd geleerd worden. In een cultuur zonder boekdrukunst moet elke tekst met de hand geschreven worden. Een boek is onbetaalbaar en het loont voor de meeste mensen dan ook nauwelijks de moeite te leren lezen. Nog tot diep in de middeleeuwen konden veel geleerden niet stil lezen. Voor hen was een tekst een lang lint van

tekens dat alleen tot leven gebracht kon worden door het hardop uit te spreken. Zonder boekdrukunst is er geen onderwijs voor iedereen, geen kranten, geen publieke opinie en geen democratie.

Inmiddels begint duidelijk te worden dat internet niet alleen maar leuk is. De wereld van het web is er een van informatie-overload en vluchtige hypes. Voordat je het weet is je identiteit gestolen of zorgt een terloops geplaatst vakantiekiekje ervoor dat je nooit meer een goede baan krijgt. Het virtuele betaalmiddel, de bitcoin, wordt vooral door de georganiseerde misdaad gebruikt. Democratische en totalitaire regimes bespioneren burgers en politici waar ook ter wereld zonder enige gêne, gewoon omdat het kan.

Naast die zichtbare risico's, loert nog een ander gevaar. De virtuele wereld van de digitale media verandert de mens zelf. Dat proces is deels onbewust en onomkeerbaar, maar we kunnen er wel wat aan doen. Laten we onze kinderen leren dat stilte ook waardevol kan zijn, dat concentratie een groot goed is en dat het beheersen van een ambacht of het leren bespelen van een muziekinstrument een levenslange investering is. Kunst kost tijd, zowel om te maken als om er van te genieten. Kunst is traag. Zonder onthaastiging geen schoonheid.

Pieter Adriaans is hoogleraar Lerende en Adaptieve systemen aan de Universiteit van Amsterdam, docent aan de Foudgumse school en kunstschilder. Onlangs verscheen zijn boek *Schilderen voor het brein* bij uitgeverij Mooi Media